

שיטת הפוסקים בדין ברכת התפילין

נשאלתי בדין ברכת התפילין: מה היסוד למנהג הספרדים והאשכנזים, ומחלוקת הפוסקים בענין זה.
זאת אשיב בס"ד.

אשרנו מה טוב חלקנו, בנו בחר ה' לעם סגולתו. חיבה יתירה נודעת לנו שקירבנו המקום לעבודתו ונתן לנו את תורתו הקדושה והטהורה, תורת ה' תמימה משיבת נפש, היא חיינו ואורך ימינו, זכינו ונצטוינו לקיים מצותיו יתברך, וכבר אמרו חכמינו זכרונם לברכה במסכת מנחות דף מ"ג עמוד א', חביבים ישראל שסיבכם הקדוש ברוך הוא במצוות, תפילין בראשיהם תפילין בזרועותיהם ציצית בבגדיהם, מזווה בפתחתם, ועליהם אמר דוד המלך ע"ה (תהלים קי"ט) שבע ביום הללתיך על משפטי צדקך.

במסכת ברכות (סוף דף י"ד ודף ט"ו): אמר רבי יוחנן: הרוצה שיקבל עליו עול מלכות שמים שלימה יפנה ויטול ידיו ויניח תפילין ויקרא קריאת שמע ויתפלל, וזו היא מלכות שמים שלמה. אמר רבי חייא בר אבא, אמר רבי יוחנן: כל הנפנה ונוטל ידיו ומניח תפילין וקורא קריאת שמע ומתפלל, מעלה עליו הכתוב כאילו בנה מזבח והקריב עליו קרבן, דכתיב (האלים כ"ו) ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחתך ה'. עד כאן לשון המאמר בגמרא והביאו הטור באורח חיים סימן כ"ה. עוד שם בטור התפילין נקראים פאר שנאמר (יחזקאל כ"ד, י"ז): פאריך חבוש עליך. ונקראים תפילין לשון פלילה דהיינו ויכות, כמו ויעמוד פנחס ויפלל (תהלים ק"ו), שעשה פלילות עם קונו (הבית חדש שם). התפילין הם אות ועדות לכל רואינו שהשכינה שורה עלינו דכתיב (דברים כ"ח) וראו כל עמי הארץ כי שם השם נקרא עליך ויראו ממך. חניא רבי אליעזר הגדול אומר: אלו תפילין שבראש שבראש (מנחות דף ל"ה עמוד שני). ויכוין בהגחתן: שציונו המקום להניח ארבע פרשיות אלו שיש בהן יחוד שמו ויציאת מצרים על הזרוע כנגד הלב ועל הראש כנגד המוח, כדי שנוזכר יציאת מצרים על ידי נסים ונפלאות שעשה עמנו, שהם מורים על יחודו, שהוא יחיד בעולמו ואשר לו הכח והממשלה בעליונים ובתחתונים לעשות בהם כרצונו.

ובמנחות דף ל"ח תנן: תפלה של יד אינה מעכבת של ראש ושל ראש אינה מעכבת של יד. ובגמרא (מנחות דף מ"ד ע"א) תפלה של יד אינה מעכבת של ראש וכו' אמר רב חסדא לא שנו אלא שיש לו, אבל אין לו מעכבת. אמרו לו אמרת? אמר להו לא. אלא מאן דלית ליה תרי מצוות חד מצוה נמי לא ליעביד? ומעיקרא מאי סבר? גזירה שמא יפשע!

ופירש"י: אלא שיש לו שחיהן, ואם אינו מניח אלא אחת — אותה מצוה מיהא קיים. חדא מצוה נמי לא ליעביד? בתמיהה. ומעיקרא דאמר מעכבת מאי סבר? שמא יפשע, אי אמרינן דאינה מעכבת שמא יפשע ולא יקנה האחרת (שאין לו). עכ"ל.

אם כן לפי זה לכאורה נראה: שדוקא אם יש לו תפילין של יד ושל ראש כזה אמרינן אינן מעכבות זו את זו, אבל אם אין לו אלא אחת מעכבת זו את זו דחיישינן שמא יפשע ולא יקנה את התפלה שחסרה לו. וכן כתב הרמב"ם בפירושו המש' זו"ל: מה שאמרו תפלה של יד אינה מעכבת של ראש וכו', על מנת שיהיו אצלו שתייהן ואז יניח איזו משתייהן שירצה לבדה כל זמן שירצה, אבל אם אין לו אלא אחת הרי הן מעכבות זו את זו, עכ"ל.

אבל בספרו יד החזקה הלכות תפילין פרק רביעי הלכה ד' כתב: תפלה של ראש אינה מעכבת של יד ושל יד אינה מעכבת של ראש מפני שהן שתי מצוות זו לעצמה וזו לעצמה, וכיצד מברכין? על של ראש מברך אקב"ו על מצות תפילין ועל של יד מברך אקב"ו להניח תפילין.

ושם בהלכה ה' כתב: בד"א כשהניח אחת מאן, אבל אם הניח שתייהן מברך ברכה אחת והיא להניח תפילין וכו' ע"ש.

ובכ"מ שם כתב: תפלה של ראש אינה מעכבת וכו' משנה בפרק התכלת (דף ל"ח), ובגמ' שם (דף מ"ד) אמר רב חטדא לא שנו אלא שיש לו וכו'. ודבר פשוט הוא דנקטינן הכי דבין שיש לו בין אין לו אינה מעכבת, ואע"פ שבפירושו המשנה לרבינו (הרמב"ם) כתוב דבאין לו — מעכבת, טעות סופר הוא ובנוסחא הערבית ליתא, עכ"ל.

ושם בהלכה ו' כתב הרמב"ם זו"ל: מי שבירך להניח תפילין וקשר תפילין של יד אסור לו לספר ואפילו להשיב שלום לרבו עד שיניח של ראש, ואם סח הרי זו עבירה, וצריך לברך ברכה שניה על מצוה תפילין ואחר כך מניח של ראש, ע"כ.

ובכ"מ שם כתב: במס' סוטה (דף מ"ד) סח בין תפלה לתפילה עבירה היא בידו וחוזר עליה מערכי המלחמה. ואע"ג דפליגי עליה היינו לענין החזרה, אבל כולי עלמא מודו דעבירה היא בידו, ומ"ש רבינו צריך לברך ברכה שניה אם סח: בגמ' מנחות דף ל"ו (ונביא זה לקמן).

ורבינו הטור באורח חיים סימן כ"ה כתב זו"ל: יניח של יד תחלה ויברך אשר קדשנו במצוותיו להניח תפילין, ואחר כך של ראש ויברך אשר קדשנו במצוותיו וציונו על מצות תפילין, אף על פי שהרי"ף זו"ל פסק שאין לברך על שתייהם אלא ברכה אחת שהיא להניח אלא אם כן יפסיק ביניהן בדיבור שאז מברך על של ראש על מצוות תפילין, וכן כתב רש"י והרבה מהמחברים אדוני אבי הרא"ש זו"ל הסכים שיש לברך שתי ברכות אף בלא הפסק, ואם הפסיק בדיבור חוזר ומברך על של ראש להניח וגם על מצוות תפילין, ומברך עליהן משעה שמתחיל לחניחם עד שעה שמהדקן בראשו ובזרועו, ולא יפסיק ביניהם לדבר אפילו לענות אמן יהא שמיה רבא מברך וקדושה, ואם דיבר עבירה היא בידו וצריך לחזור ולברך כדפרישית, עד כאן לשון רבינו הטור.

והנה לכאורה דבריו לא מובנים! כי לפי מברתו שצריך לברך שתי ברכות על תפלה של יד לחוד, אם כן משום מה כתב שאם דיבר עבירה היא בידו! ועוד תמוה יותר? משום מה כתב: שאם דיבר בין תפלה של יד לתפלה של ראש צריך לברך על של ראש שתי ברכות: להניח תפילין ועל מצוות תפילין! אך בכדי להבין את הכל ברור נביא את מה שכתב מרן זו"ל בבית יוסף שם מ"ש בגמרא והפוסקים.

במסכת מגחות דף ל"ו עמוד ראשון תנא: כשהוא מניח, מניח של יד ואחר כך מניח של ראש, דכתיב: (דברים ו', ח) וקשרתם לאות על ירך — והדר — והיו לטוטפות

בין עיניך, וכשהוא חולץ, חולץ של ראש ואתר כך של יד. מנלן? אמר רבה: רב הונא אסברא לי, אמר קרא: והיו לטוטפות בין עיניך כל זמן שבין עיניך יהיו שתיים. עוד שם (בגמ' דף ל"ו): אמר רב חסדא: סח בין תפלה לתפלה חוזר ומברך. סח אין לא סח לא? והא שלח רב חייה בריה דרב הונא משמיח דרבי יוחנן, על תפלה של יד אומר: ברוך אשר קדשנו במצוותיו וציונו להניח תפילין, על תפילין של ראש אומר: ברוך אשר קדשנו במצוותיו וציונו על מצות תפילין. אביי ורבא דאמרי תרווייהו: לא סח מברך אחת, סח מברך שתיים. תנא: סח בין תפלה לתפלה עבירה היא בידו וחוזר עליה מעורכי המלחמה, עד כאן. ופירש רש"י סח בין תפלה של יד לשל ראש שדיבר קודם שיניח של ראש, מברך שתיים להניח תפילין בשל יד ועל מצוות תפילין בשל ראש. לא סח אינו מברך אלא על של יד בלבד. וכן נראה שהיא דעת הרי"ף וכן פסק הרשב"ס. אבל התוספות כתבו שרבינו תם פירש: לא סח מברך אחת על של ראש, סח מברך שתיים על של ראש שצריך לחזור ולברך להניח.... ועל מצוות... וכן כתב בשימושא רבה. וכתב סמ"ג שמצא ב"למדנו" כדברי רבינו תם ולא כדברי המפרשים — לא סח מברך אחת כלומר: יוצא בברכה שבירך על של יד אף על פי שישנו בירושלמי, תלמוד שלנו עיקר. עד כאן לשונו. וכן כתב הרא"ש כדברי רבינו תם מסתבר: שעיקר תיקון הברכות כך היתה בתחילת הנחתם תיקנו לברך להניח וקאי גם על של ראש וכשמניח של ראש מברך על מצוות שזו היא גמר המצווה, הילכך אם סח והסית דעתו צריך לחזור ולברך גם להניח (ובזה מובנים דברי הטור הנוכרים לעיל). וכן אם מניח תפילין של ראש לבד יברך שתיים, וכתב: שרוב הגאונים הסכימו כן.

והאגור כתב וזה לשונו: ואני מצאתי בספר הזוהר בפרשת פינחס מאמר דברי רבי שמעון בר יוחאי דאין לברך על שתיים אלא ברכה אחת, וזה לשונו: אמר רבי שמעון (בתרגום לעברית) התפילין של ראש על המוח כנגד זכור ותפילין של יד על זרוע שמאל על הלב כנגד שמור. מה זכור ושמור בדיבור אחד נאמרו, גם כאן ברכה אחת לשתיים וכו'. ואני תמה על חני רבבי החולקים על רשב"י, אם היה שידעו מאמר זה. ומ"מ העולם נוהגים לברך שתיים, עד כאן לשונו. (והבית יוסף כתב:): ואיני יודע למה תמה על זה יותר מכמה דינים שמצאנו שכתב רשב"י בספר הזוהר ממסקנת התלמוד ואין הפוסקים כותבים אלא מסקנת התלמוד וכו', והמפרשים שסוברים דלעולם צריך לברך שתיים משמע להו דבהדיא קאמר התלמוד כך ולפיכך פסקו כן. כל שכן שבימי הפוסקים עדיין לא נגלה ספר המאור (הזוהר) הקדוש בעולם וכו'. והרב מהר"י בן חביב כתב: ששמע מקובלים אומרים שמצאו בספר הזוהר שאסור לברך שתיים וכו', ומקובל אחד הראה לו מאמרים שאפשר לקיים מהם שראוי לברך שתיים, והוא ז"ל כתב: שהיה נוהג לברך שתיים כדברי רבינו תם, והיה אומר אחר הברכה ברוך שם כבוד מלכותו וכו', ואין דבר זה נראת בעיני שיביא האדם את עצמו לידי ספק ברכה לבטלה ויסמוך על אמירת ברוך שם וכו'.

והר"ן כתב בסוף מסכת ראש השנה בשם רבינו זרחיה תלוי, דהיינו טעמא דאמרינן: מה בין תפילה לתפילה עבירה היא בידו! משום דאף על גב ששתי מצוות הן, כיון דכתיב בתפילין של יד ושל ראש והיה לאות על ירך ולזכרון בין עיניך, צריך זכירה שיהא תוכף תפילה של ראש לתפילה של יד, כדי שתהא הויה אחת לשתיים. ואם המיה דעתו ותפליג בדברים ביניהם, עבירת היא בידו. לפיכך חוזר ומברך ברכת

תפילה של יד וממשמש בתפילין של יד, ומחזק את הקשר, ועוד מברך ברכה שניה על של ראש ותוכף שתי המקארוו חזק, עד כאן לשונו.

והרשב"א כתב בתשובה כדברי קצת הגאונים והרי"ף שאמרו: שאין מברכים אלא ברכה אחת על שתיחס וכן אנו נוהגים, עד כאן. וכן הלכה מאחר שהרי"ף והרמב"ם ז"ל מסכימים בכך. וכל שכן שרש"י והרשב"א סוברים כן. וכן נהגו העולם שלא לברך אלא ברכה אחת לבד, עד כאן לשון מרן בבית יוסף.

ובירושלמי ברכות (פרק ב' הלכה ג') כיצד מברכין עליה? ר' זריקן בשם ר' יעקב בר אידי אמר: כשהוא נותן על יד אומר: ברוך אקב"ו על מצות תפילין וכשהוא נותן על הראש אומר: ברוך אקב"ו על מצות תפילין, ובמראה הפנים שם כתב: ס"ל הדואיל ושתי מצוות הן שהרי אין מעכבין זא"ז הילכך יש לברך על מצוה בשתייהן וכו'. (ותיקן הגירסא וכתב) ובפרק הקומץ אמרינן על של יד מברך להניח ועל של ראש מברך על מצות תפילין, ויש לגרום כאן נמי כן על של יד להניח... ועל של ראש על מצוות... ונתחלפו השיטות. ומיהו בתך פלוגתא ישנה בין שבין רש"י וסיעתו ובין ר"ת וסיעתו וכו' ע"ש במראה פנים שהאריך בזה.

ובשאלתות דרב אחאי גאון פרשת בא שאילתא מ"ח כתב: אמר רבה בר שילא אמר רב חדא (חסדא): סח בין תפילת לתפילה חוזר ומברך, מאי איריא סח אפילו לא סח נמי וכו'? אביי ורבא דאמרי חרוייהו לא סח מברך אחת, סח מברך שתיים, עכ"ל.

והנה רואים שבירושלמי ובשאלתות כתוב סחם כמ"ש בבבלי כנ"ל. ברם הריטב"א סבור אחרת, והנה מ"ש הריטב"א (ר"ח דף ל"ד ע"א) וז"ל: אמנם הרי"ף ז"ל פירש לא סח מברך אחת על של יד ושל ראש, סח מברך שתיים אחת על של יד ואחת על של ראש, אבל בה"ג והגאונים הראשונים ז"ל פירשו: שאם לא סח מברך אחת על של ראש מלבד מה שבירך על של יד ואם סח מברך שתיים על של ראש, דהיינו ברכה של יד ושל ראש, וכן אמר בפירוש בירושלמי פרק היה קורא וכו' ר' זריקא וכו' אומר: כשנותן של יד אומר להניח תפילין וכשנותן של ראש אומר על מצות תפילין, וכן בנוסחא הישנה הנמצאת בספרים המדויקים וכו' ולדידי פשיטא לי מילתא כוותיתו ז"ל מלישנא דתלמודא דקאמר חוזר ומברך וכו', משמע שחוזר על הברכה עצמה, וכן כתב בעל העיטור ז"ל וכו', ע"ש מ"ש הריטב"א עוד בזה.

והרא"ש בחלק"ט הלכות תפילין הביא את לשון הגמ' (במנחות דף ל"ו) כנ"ל וכתב: פרש"י ז"ל לא סח מברך אחת על של יד ושל ראש, סח מברך שתיים על של ראש, להניח שכבר בירך על של יד, וחוזר ומברך על מצות על של ראש והרי בירך שתיים, ור"ת ז"ל פירש לא סח מברך אחת על של ראש על מצות תפילין, סח מברך שתיים על של ראש שצריך לחזור ולברך להניח. וכן כתב בשימושא רבא דתפילין, וכן מסתבר, דאי נתקן ברכה על מצות על של ראש כשהוא מניח לברך בלא של יד למה לא יברך נמי אותה ברכה כשהוא מניחת עם של יד, וא"ת ברכת להניח שבירך על של יד פוטר של ראש, אם כן יברך נמי להניח כשהוא מניח של ראש לבדו, ולמה תיקנו ברכה אחרת? אלא מסתבר שעיקר תיקון הברכות כך היתה, בתחילת הנחתם תיקנו לברך להניח וקאי נמי על של ראש וכשמניח של ראש מברך נמי על מצות שזו היא גמר המצוה, הילכך אם סח וחסית דעתו צריך לחזור ולברך גם להניח וכן אם מניח של ראש לבדו יברך שתיים, וכן משמע לישנא דחוזר ומברך אותה ברכה שבירך כבר וכו' מלבד הברכה שנתקנה לה לשל ראש, וכן כתב בח"ג. וכן כתב רב עמרם ז"ל בסידור

ברכות שלו. וכן בלקח טוב. אבל הרי"ף כתב בפירושו רש"י, וכן רב האי גאון וכן רב אחא משבחה, ורוב הגאונים הסכימו על שתי הברכות. ואני הייתי מברך ברכה אחת בילדותי, כי כן שמעתי ממורי אחי שאמר משום רבו ה"ר שמואל מאיגרא, דכיון דפליגי ביה רבוותא טוב יותר שלא יברך דברכות אין מעכבות ממה שיברך ברכה לבטלה, עד שלמדתי מנחות, ונראה לי לפום ריהטא דגמרא שיש לברך שתי ברכות, וכן נוהג מהר"מ מרוטנבורג ז"ל. עכ"ל הרא"ש ז"ל.

והנה מרן בשו"ע או"ח סימן כ"ה סעיף ה' פסק לפי שיטתו כמ"ש בב"י (כרש"י והרי"ף והרמב"ם והרשב"א ז"ל) וכתב: ויניח של יד תחילה ויברך להניח תפילין, ויניח של ראש ולא יברך כי אם ברכה אחת לשתייהם, עכ"ל.

אבל הרמ"א שם כתב: וי"א לברך על של ראש על מצות תפילין אפילו לא הפסיק, וכן הוא המנהג באשכנז שמברכין שתי ברכות וטוב לומר אחר הברכה השניה בשכמל"ו, עכ"ל (והוא פסק גם כן לפי שיטתו כמ"ש בד"מ שכן מנהג אשכנז בהסכמת הר"מ והרא"ש והר"ן ז"ל דהני בתראי והסכימו לדעת הגאונים לברך שתי ברכות ואין לשנות, ומ"מ טוב לומר בשכמל"ו כדברי הר"י בן חביב, ואין נקרא מביא עצמו לידי בדכה לבטלה מאחר שנראה שהלכת לברך שתי ברכות ולא אמרינן בשכמל"ו רק לרווחא דמילתא, עכ"ל).

ואמנם המג"א שם ס"ק יו"ד כתב ז"ל: בשכמל"ו משום ספק ברכה לבטלה כמ"ש בסימן ר"ו, עכ"ל.

ברם התוספות בברכות דף ס' ע"ב בד"ה אשר קדשנו כתבו ז"ל: כיון דתחילת הנחת בורעו יש לברך להניח, אבל בשל ראש מברך על מצות ולא להניח, שכבר התחיל והניח אחד מהם. ובפרק הקומץ (מנחות דף ל"ו) אמרו: לא סח מברך אחת, סח מברך שתיים, פירש הקונטרס דעל שתי התפילין קאמר דמברך ברכה אחת על שתייהן בלא סח בינתיים, ודוחק לומר דלא הוצרכו שתי ברכות דלתניה ועל מצות אלא כשסח ועבר עבירה, לכן פירש ר"ת דעל של ראש שהוא גמר המצוה ועיקר שיש בה ד' בתים ושי"ן מברך על מצות. אבל סח חוזר ומברך שתיים על של ראש, וכן בשימושא רבא דגאונים וכו' וכן פירש ר"ת בתשובותיו, וכן רבינו אלחנן בסדר תיקון תפילה שלו עכ"ה, ע"ש ובתוס' במנחות דף ל"ו ע"ש בד"ה לא סח מברך אחת, ע"ש. ובשו"ע להגר"ז בהלכות תפילין סימן כ"ה פסק כהרא"ש ע"ש.

אך רבינו הגר"א חולק על שיטה זו של ר"ת והרא"ש והרמ"א ז"ל. והנה מש שם באו"ח סימן כ"ה סעיף ה' על דברי הרמ"א שכתב וי"א לברך על של ראש על מצות תפילין: לפירוש תוס' שם, ותלוי בחילופי הגירסאות דלגירסת ספרים שלנו "חוזר ומברך" אי אפשר לפרש אלא בפירוש התוספות דמאי פריך ומאי משני, וכן הוא בתנחומא, ולגירסת הרי"ף והרמב"ם דלא גרסי "חוזר" אלא "מברך" ע"כ כפירש"י, ודעת רש"י והרי"ף וחר"מ עיקר, וכן כתב הרשב"א בתשובה דגירמא דידהו נכונה מאד דלא גרסי "חוזר". וראיה מכרחת מ"ש התוספתא דברכות פרק ו"ז ז"ל: וכשהוא מגיחן אומר: אקב"ו להניח תפילין. וקושיא עצומה לפירוש התוספות מתוספתא הנ"ל, ועוד קשה מתוספתא פרק הנ"ל גבי ברכת תרומה ומעשר ז"ל: היה מהלך לה פריש תרומה ומעשרות מברך ברכה אחת, וכן פסק הרמב"ם בפרק א' מהלכות מעשרות הלכה אחת, ואם הפסיק ביניהם מברך על כל אחד ברכה הראויה לו, וכן פסק טור שו"ע יו"ד סימן של"א סעיף ע"ח. ולא הגיח שם הרב (רמ"א) כלל, הרי

דיכול לברך ברכה אחת אפילו לכמה מצוות שחלוקים כ"א בפ"ע ולא שם אחד להם רק אם לא הפסיק. ועוד היאך תיסק אדעתין לברך שתי ברכות על של ראש אם סח ביניהם, אחר ששל יד כבר מונח, וכן כשאין לו אלא תפילין של יד כמ"ש בסמיך כ"ו סעיף ב', והיאך יאמר שתי פעמים וציוונו על מצוה אחת? ומאי שנא מכמה שליחות של ציצית אם לבשם כבת אחת דמברך רק ברכה אחת בשלא הפסיק ביניהם וכו'. וקושיית התוס' דברכות דף פ' ע"ב ד"ה אשר קדשנו וכו' שדוחק לפרש כי מנה אדרעיה וכו' ארישיה וכו' בהפסיק, קושייתם פריך בגמ' מנחות דף ל"ו ע"א, ומשני סח מברך שתיים לא סח מברך אחת וכו'. ור"ל דבברכות שם השיב סדר ברכות וחשב נמי כמה ברכות נמצאו במצות תפילין כמו בתרו"מ כנ"ל בהפסיק ביניהם, ולפי זה לא פליג גמ' דילן עם התוספתא הנ"ל, וירושלמי פרק ד' דמאי גבי תרו"מ, וכן עם הזוהר כנ"ל וכן דעת רב האי גאון ורב אחאי משבחא, וכן עיקר, עכ"ל רבי הגר"א ז"ל.

הרי מפורש לפנינו שהוא חולק על שיטת ר"ת והרא"ש, ופוסק כהר"ף והרמב"ם. ועיינן בישועות יעקב בהלכות תפילין סימן כ"ה סעיף ה' מ"ש באורך בזה.

ובשו"ת משכנות יעקב חלק או"ח סימן כ"ז חליץ בעד מברך ר"ת והרא"ש שפסקו שצריך לברך שתי ברכות על של יד ועל של ראש, ואם סח מברך שתיים על של ראש להניח ועל מצוה. וכתב דבאמת דוחק גדול לאוקמי מימרא דר' יוחנן כשעבר עבירה וסח ביניהם, וכן גמ' דברכות. ועוד למה האריך בלשון סה וכו', חול"ל בקיצור הב"ע הך דר' יוחנן כשסח וכו' וכן הלשון דחזור ומברך משמע אותה ברכה עצמה, ואף אי לא גרסינן דחזור כמ"ש הגר"א ז"ל אם כן מאי רבוחא דרב הסדא? משיטא כיון דשתי מצות הן וכו' וסח ביניהם צריך לברך על של ראש, ועיקר הידושיה דר"י על שינוי הברכה משל יד לשל ראש לא השמיענו רב הסדא ואמר סתם מברך! ועוד קשה דכל נוסח הברכות תיקנו אנשי כנה"ג, והיאך אפשר לומר שתיקנו נוסח ברכה אחרת כשסח בעבירה? ועוד כיון דמשום הפסק נגעו בה מסתייה לברך אותה ברכה עצמה, דהא כשלא סח יוצא בה, על כן נראה לכאורה שיטת הגמ' כדברי ר"ת והרא"ש, וכן משמע לכאורה בירושלמי, דאיתא כיצד מברך עליה? כשמניח של יד וכו' כשהוא חולצין וכו', לשון כיצד משמע שהיא הוראה קבועה במניח שתייהן לברך שתיים, והוא בפרק היה קורא, ובפרק הרואה דנקט על מצוה לחד, קיצור יש בו, ועל דברי הזוהר שהביא חב"י יגעתי ומצאתי מאמר מפורש בתיקוני זוהר חדש, ומוכרח להעתיק קצת ממנו. נראה שיש מחלוקת קדומה גם בזוה"ק וז"ל, וכד תפילין דיד ודראש אתכלילין ביה אתקריאו תפילין וביה אינון פקודא חדא ולא צריך לאפסקא כמה דאוקמוה: סח בין תפילה לתפילה עבירה היא בידו, והאי איהו עיקרא דגמרא ואילין דעבדין לון תרין פקודין בירושלמי, איהו מימינא ושמאלה דמתנין ענפין מתפרדין, ובגין דמסטרטא דימינא ושמאלא שתיים דיבר אל-הים צריך לברכה עליה תרין ברכאן חד להניח על ש"י וחד על מצות על ש"ר, ואם סח בינתיים מברך על ש"ר שתיים אבל מסטרטא דעמודא דאמצעייתא עלייהו אמר אחת דיבר אל-הים, ולא צריך אלא ברכתא חדא וכו'. ובג"ר מחלוקת דאיהו בין הברייא בתפילין וכו'. כל זה מקצה המאמר המצטרך לדין זה. ויש עוד אחר בזוהר חדש בענין זה ואין רצוני להאריך, כי אין לנו עסק בנסתרות וחלילה לנו להכריע בדבר מדעתנו, רק מברא זאת להביא ראיה שיש יסוד מוסד גם לדברי המברכין שתיים וכו'. ואין למחות ביד הנוהגין לברך שתיים כי מנהגם מיוסד על פי גדולי צרפת ואלו ואלו דברי אל-קים חיים. ומ"ש הגר"א ז"ל להכריע

מהתוס' וירושלמי דאמרו כשהוא לובשן מברך להניח וכו' ולגירסא שלפנינו בירושלמי על מצות, כבר כתבתי מהירושלמי בפרק היה קורא דמשמע דמברך שתיים ובתוספתא לא נחית להכי דלא מיירי רק מברכת העושה תפילין לעצמו ולאחרים וכשהוא לובשן וכו' עיי"ש, וקאי על ש"י לבד. גם מ"ש מהתוספתא דמפריש תרומה ומעשר וחלה מברך ברכה אחת לכולן אף שכל אחת מצוה בפני עצמה, יש לתרץ דהא ע"כ אנו רואים שתיקנו חכמים נוסח ברכה לש"ר שלא כנוסח ש"י גם לשון תוספתא זו צ"ע למאי דקי"ל כר"י במסכת סוכה גבי היו לפניו מצוות הרבה דמברך על כאו"א ולא כת"ק דאמר מברך על המצוות וכו'. וא"כ דילמא התוספתא כת"ק איירי, ולר' יהודה דס"ל כל מצוה ומצוה צריך לברך מעין ברכתה, אפשר דה"ת בתפילין שהן ב' מצוות וצע"ג בדבר, עכ"ל הגאון בעל משכנות יעקב.

והנה בודאי שהמנהגים מיוסדים על אדני פז ויסודתם בהררי קודש, לפי סברת רבותינו הגאונים הפוסקים כנ"ל, רק צריכים ליישב כמה שאפר את הקושיות של הרב משכנות יעקב הנ"ל, וזה מה שנלע"ד לכתוב בזה.

(א) מ"ש שדוחק גדול לאוקמי מימרא דר' יוחנן כשעבר עבירה וסח בין תפילה לתפילה, כבר תירצוה התוספות בד"ה עבירה היא בידו (מנחות דף ל"ו ע"א) וכתבו בזה"ל: מתוך פירוש הקונטרס משמע דאם סח ובירך שדי וליכא איסורא אלא אדרבא מצוה ושכר ברכה, וזה לשונו סח בין תפילת לתפילה ולא בירך על של ראש על מצוה אלא סמך על ברכה ראשונה עבירה היא בידו, עכ"ל. אם כן לפ"ז מימרא דר"י אפשר לאוקמי כשסח ובירך על של ראש על מצות ואין כאן שום עבירה אלא מצוה. ובזה מובן לנו למה לא קיצר בלשונו ואמר הב"ע הך דר"י כשסח (כמ"ש הרב משכנות יעקב), שאם היה מקצר בלשונו היה משמע שזאת עבירה כשסח אפילו אם בירך על מצות על ש"ר, אבל כשתאריך ואמר בגמרא לא סח מברך אחת סח מברך שתיים, משמע מזה שכן צריך להיות ואין כאן שום עבירה.

(ב) מ"ש עוד המשכנות יעקב דהא דאמר ר"ח סח וכו' חוזר ומברך משמע אותה ברכה עצמה, כבר כתב רבי הגר"א דלא גרסי' — לפי פירש"י והר"ף והרמב"ם — תיבת "חוזר" אלא מברך דהיינו לא להניח שכבר בירך על של יד אלא ברכה אחרת שהיא על מצות, ומה שלא השמיענו ר"ח עיקר חידושיה דר"י בשינוי הברכה מש"ר לש"י ואמר רק סתם מברך, אדרבה זה מובן מדברי ר"ח שמ"ש ר"י על ש"ר מברך על מצות, היינו דוקא כשסח בינתיים.

(ג) מה שהקשה: איך אפשר לומר שאנשי כנה"ג תיקנו נוסח ברכה אחרת כשסח בעבירה? כבר מתורצת מדברי התוספות כנ"ל שכתבו שלפי פירוש רש"י, אם סח ומברך על מצות על של ראש ליכא איסורא אלא מצוה ושכר ברכה בידו.

(ד) מ"ש כיון דמשום הפסק נגעו בה מסתייה לברך אותה ברכה עצמה, לא זכיתי להבין את דב"ק בזה, חלוא הוא בעצמו בסו"ד (בכדי לתרץ קושיית הגר"א שהקשה מהתוספתא) דמפריש תרו"מ וכו' מברך ברכה אחת לכולן ולמה כאן יברך להניח על של יד ועל מצות על של ראש, כתב בזה"ל: יש לתרץ דהא ע"כ אנו רואים שתיקנו חז"ל נוסח ברכה לשל ראש שלא כנוסח של יד, אם כן לא שייך כאן לומר מסתייה לברך אותה ברכה עצמה שאם יעשה כן הריהו משנה את הנוסח של הברכה שקבעו חז"ל ואינו רשאי לעשות כן!

(ה) מ"ש בתיקוני זוהר חדש וכד תפילין ריד ודראש אתכלילן ביה וכו' אינון פקודא

חדא ולא צריך לאפסקא וכו', עיין שם בפירוש רבי הגר"א שכתב על דברי הזוהר חדש: שהמחלוקת בין הברייה בתפילין וכו' בימיגא ושמאלא איהו, אבל בעמודא דאמצעייתא לית תמן מחלוקת בגין דאיהו עיקרא דגמרא וכו'. ר"ל מחלוקת בין רש"י ור"ת בתפילין הוא בימינא ושמאלא שימינא הוא דעת רש"י וכו', ושמאלא הוא דעת ר"ת. וכו', אבל בעמודא דאמצעייתא אין שם מחלוקת, כי הוא מכריע לימין כידוע והוא כדעת רש"י וכו'. וכן הוא ככל מחלוקת כמו בית שמאי ובית הלל שאלו ואלו דברי אלקים חיים, והלכה כבית הלל, שבית הלל מימין ובית שמאי משמאל וכו', ובימינא ושמאלא מחלוקתן וכו'. אבל הלכה כעמודא דאמצעייתא ששם מקומת של הלכה כבית הלל שהוא נוטה לימין וכו', ע"ש בביאור הגר"א שפירש את דברי תיקוני הזוהר חדש שההלכה בבית הלל בעמודא דאמצעייתא וכו' כנ"ל. אמנם שם כתוב דמי שסובר שמברכין ברכה אחת על של יד ושל ראש אינון פקודא חדא, ומי שסובר שמברכין שתי ברכות וכו' אינון תרין פקודין, אבל בהרמב"ם (פרק רביעי הלכות תפילין הלכה ד, ה), כתב: שהתפילין של יד ושל ראש הן שתי מצוות ואינן מעכבות זו את זו, והיינו דוקא אם הניח אחת מהן אבל אם הניח שתיהן מברך ברכה אחת והיא להניח תפילין וכן כתב בטור ובש"ע או"ח כנ"ל, ואכן גם הרב משכנות יעקב כתב שכן דעת הרשב"י זיע"א לברך רק ברכה אחת ואפילו המליץ על שיטת ר"ת והביא ראיות וכתב שהמברכין שתי ברכות על של יד ושל ראש וכו' יש להם על מי לסמוך. הרי בסו"ד כתב וצריך עיון גדול בדבר. אם כן אפילו לפי דבריו הענין לא כל כך פשוט, ולע"ד דברי רבינו הגר"א ז"ל נראים יותר.

כמובן כל מה שכתבתי בזה הכל רק דרך לימוד, תורה היא וללמוד אני צריך. אך למעשה קטונתי מאד להכריע בדבר, וכל אחד ואחד יחזיק במנהגו ואלו ואלו דברי אלקים חיים. ה' יאיר עינינו בתורתו, אמן.